

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 27, אוגוסט 2022

תוכן העניינים

- 2..... דבר העורך
- 3..... ערן צדקיהו / לתולדות האלימות הפוליטית בירושלים בעידן הלאומיות
- 5..... סובלנות אנטגוניסטית ושיתוף תחרותי
- 5..... צורות של אלימות

דבר העורך

הגיליון הנוכחי של **ביאן** מתפרסם בחלוף כמה חודשים משוך המתיחות בירושלים סביב מתחם הר הבית / מסגד אל-אקצא.

מאמרו של **ד"ר ערן צדקיהו** בוחן מפרספקטיבה היסטורית את שורשי המתיחות הדתית והלאומית במתחם הקדוש בירושלים וסוקר את גלי האלימות שפרצו במהלך מאה השנים האחרונות בין יהודים לפלסטינים בארץ.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- ד"ר אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2022. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

ערן צדקיהו * / לתולדות האלימות הפוליטית בירושלים בעידן הלאומיות

במהלך מאה השנים האחרונות נוספה לירושלים חשיבות לאומית ופוליטית עבור היהודים והפלסטינים, וזאת נוסף על חשיבותה הדתית ארוכת-השנים ליהדות ולאסלאם. עבור שני הצדדים, התביעה על ירושלים היא בבחינת "ערך מוגן" שלא ניתן להתפשר עליו.

מעת לעת גואה המתיחות בירושלים ומתפרצת עד כדי אלימות על פי דפוס די קבוע: תקרית מקומית במקומות הקדושים בירושלים, המתרחשת סביב מועד לאומי-דתי, הופכת להתפרצות של אלימות מקומית ולאחר מכן להסלמה כלל-ארצית.

שורה של תקריות אלימות במקומות הקדושים בירושלים ובסביבתה במהלך מועדים דתיים הובילו בסופו של דבר לקריסתו של תהליך השלום בשנות התשעים ולעלייתם של גורמים דתיים-לאומיים בעלי אוריינטציה פוליטית ניצית בשני הצדדים.

בשנים האחרונות מתרחבים במידה ניכרת מעגלי האלימות סביב ירושלים. עד לא מכבר היו מקרים אלו מוגבלים בעיקר לירושלמים ולפלסטינים בגדה המערבית, אולם כיום הם מתחוללים בכל הארץ, ולכן תקריות כאלה עלולות להשפיע על מהלכים פוליטיים אזוריים ובין-לאומיים.

מעטים המקומות בעולם שבהם בוער הזעם הדתי כבירושלים, ולא ניתן להבין כראוי את המבוי הסתום שאליו נקלע הפתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני בלא בחינה מעמיקה של הלהט הדתי-לאומי שמעוררת העיר.

זה מאה שנים ויותר ירושלים היא מוקד לאלימות בסכסוך היהודי-ערבי ובסכסוך הישראלי-פלסטיני. מקורות הסכסוך נטועים עמוק באדמה ושורשיו מתפשטים הרחק מעבר לעיר הקודש: חוסר נכונות של שני הצדדים לקבל את הזהות הקולקטיבית ואת קיומו הפוליטי של הצד האחר, פערים כלכליים-חברתיים בין הצדדים, היעדר ייצוג פוליטי לפלסטינים בירושלים, שלילת זכויות אזרח וזכויות אדם מן הפלסטינים בשטחי 1967, הפליה של הפלסטינים ומניעת האפשרות להגדרה עצמית של הפלסטינים בשטחים, ומעל הכול – שליטה של ישראל בחיי הפלסטינים. מעת לעת גואה המתיחות בירושלים ומתפרצת עד כדי אלימות על פי דפוס די קבוע: תקופה של חוסר יציבות, תקרית מקומית (שבדרך כלל מתרחשת במהלך חג יהודי דתי או מועד לאומי-דתי בעל חשיבות סמלית ואשר מתרכזת סביב אחד המקומות הקדושים בירושלים), התפרצות של אלימות מקומית והסלמה לרמה כלל-ארצית.

לחשיבותה הדתית עתיקת היומין של ירושלים הן ליהדות והן לאסלאם נוספה במהלך המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים חשיבות לאומית ופוליטית עבור שתי התנועות הלאומיות, הציונית והפלסטינית. שני הצדדים רואים את התביעה לירושלים כ"ערך מוגן" (protected value) - מונח השאול מתחום הפסיכולוגיה ומשמעו "ערכים שקבוצה חברתית מסוימת תופסת כבסיסיים

* ד"ר ערן צדקיהו הוא מומחה לגאופוליטיקה ולנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הוא עמית מחקר במרכז CERI (Centre de recherches internationales) למחקרים בין-לאומיים שבמכון פריז למחקרי מדיניות (Sciences Po Paris). מ-2023 יצטרף צדקיהו לפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים כעמית בתר-דוקטורט על שם לידי דייז'וס, והוא משמש גם כעמית מחקר בפורום לחשיבה אזורית.

עד כדי כך שמעמדם מוגן מפני כל ויתור או פשרה [...] , טאבו שהפרתו נחשבת להפרה של כללי האתיקה היסודיים של החברה" (Landman 2010, p. 136).

הגל הראשון של אלימות פוליטית על רקע לאומי בין יהודים לערבים בירושלים התרחש במהלך הימים שבין 4 ל-7 באפריל 1920. הוא פרץ ברגע דתי-לאומי חשוב: הגעתה של שיירת הפלסטינים מחברון לשער חברון (**באב אל-ח'ליל**, המכונה גם "שער יפו") במסגרת העלייה לרגל השנתית של המוסלמים לנבי מוסא (Aubin-Boltanski, 2007). בסוף שנות העשרים, שהיו העשור המכונן של שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל, פרץ בארץ גל של אלימות בין שתי האוכלוסיות שנודע בשם "מאורעות תרפ"ט" או מרד 1929. בדומה לקודמו, גם גל האלימות הזה התרכז סביב המקומות הקדושים בירושלים והתרחש במהלך חג דתי-לאומי. המתיחות שהובילה אליו החלה ביום הכיפורים שנה קודם לכן (29 בספטמבר 1928), היום הקדוש ביותר ליהדות, בשעה שמתפללים יהודים הציבו ספסלים בסמטת הכותל ופרגוד הפרדה בין גברים לנשים בזמן התפילה (Cohen, 2015).

במהלך שנות השלושים חדלו המקומות הקדושים בירושלים לשמש מוקד של מתח ואלימות בין יהודים לערבים. בתחילה נבע הדבר מהמדיניות של הבריטים, ולאחר סיום המנדט הבריטי ב-1948 עבר מוקד הסכסוך בין הצדדים מהפלסטינים בארץ למדינות ערב השכנות. רק שני עשורים לאחר מלחמת 1967 חזרו הפלסטינים למרכז הבמה, ועימם שבו המקומות הקדושים בירושלים והפכו פעם נוספת למחולל העיקרי של אי-היציבות ושל האלימות הפוליטית בארץ. בדצמבר 1987 פרצה האינתיפאדה הראשונה, שהובילה לתהליך השלום הישראלי-פלסטיני במהלך שנות התשעים. בתקופה זו שבו והופיעו דפוסי האלימות של שנות העשרים. שורה של תקריות אלימות במקומות הקדושים בירושלים ובסביבתה במהלך מועדים דתיים הובילו בסופו של דבר לקריסתו של תהליך השלום ולעלייתם של גורמים דתיים-לאומיים בעלי אוריינטציה פוליטית ניצית בשני הצדדים (Tzidkiyahu, 2021).

אלה היו שלושת האירועים הבולטים ביותר:

- 1) הפרות סדר ב-8 באוקטובר 1990, במהלך חג סוכות, שבמהלכן הרגה משטרת ישראל 17 פלסטינים במתחם הקדוש (המכונה בפי היהודים "הר הבית" ובפי המוסלמים "מסגד אל-אקצא"). האירוע כונה בערבית **מג'זרת אל-אקצא** ("טבח אל-אקצא"), ונודעו לו השלכות מרחיקות לכת במישור המקומי (בעיקר ביחס של הפלסטינים אזרחי ישראל לאל-אקצא) וכן בדיפלומטיה האזורית והבין-לאומית.
- 2) מהומות מנהרת הכותל (בערבית **הבת אל-נפק** – "התקוממות המנהרה"), שהתרחשו בין 23 ל-27 בספטמבר 1996, ממוצאי יום הכיפורים ועד ערב סוכות. האירועים גבו את חייהם של כמאה פלסטינים ושל 17 חיילים ישראלים (נפצעו אז כ-60 ישראלים ולמעלה מאלף פלסטינים).
- 3) אינתיפאדת אל-אקצא (הידועה גם בשם "האינתיפאדה השנייה") החלה במתחם הקדוש בערב ראש השנה היהודית, ב-28 בספטמבר 2000. היא נמשכה חמש שנים ובמהלכה נפגעו אלפי אנשים ונשים משני הצדדים.

סובלנות אנטגוניסטית ושיתוף תחרות

שנות התשעים, בדומה לשנות העשרים, היו עשור מכונן ביחסים בין ישראל לפלסטינים בארץ. בשתי התקופות הללו חלו התפרצויות של אלימות בין שתי האוכלוסיות ברחבי הארץ; הן החלו במקומות הקדושים בירושלים ובסביבתה והיו קשורות לחגים בעלי משמעות סמלית דתית-לאומית. האנתרופולוג רוברט מ' היידן (Robert M. Hayden) תיאר תופעה זו כתמהיל בין "סובלנות אנטגוניסטית" ("Antagonistic Tolerance") לבין "שיתוף תחרותי של אתרים דתיים" ("Competitive Sharing of Religious Sites") (Hayden et al., 2016). היידן חקר את התפקיד שמילאו אתרים קדושים הנתונים במחלוקת בסכסוכים דתיים-לאומיים ואתניים ברחבי העולם ומסקנתו היא שלמקומות כאלה היסטוריה ארוכה של דו-קיום בשלווה, המופרע לעיתים בהתפרצויות אלימות. היידן מסביר כי ניכוס, שליטה או הרס של מקומות קדושים היו אמצעים להפגנת עליונות של קהילה אחת על פני אחרת ולשליטתה במקומות אלה.

לזו חקר את ההיבט הגאוגרפי של עימותים על רקע דתי בירושלים כזירה שיצרה את ההיסטוריה הייחודית של העיר (Luz, 2021). הוא סבור שהתפרצויות מעין אלה אינן בגדר סטייה מהנורמה ההיסטורית אלא דווקא חלק בלתי נפרד מן החוויה הממשית של המקומות הקדושים. לפי גישה זו, יש לראות במקומות הקדושים דוגמה מרתקת לאתרים בעלי אופי חברתי-פוליטי מסוים. לפיכך אני מציע לבחון את הסכסוך הישראלי-פלסטיני הדתי-לאומי מנקודת המבט של "הזמן הממושך" (longue durée approach). ניתוח כזה יתבסס על התפתחות המרחב הקדוש של ירושלים בעיני הקבוצות הדתיות והלאומיות השונות החולקות את העיר. מרחב הניתוח של מודל זה חורג מגבולותיה של ירושלים ולכן הוא עשוי לתרום להבנה טובה יותר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

צורות של אלימות

ביום 2 באוקטובר 2015 כתב מוהנד חלבי, סטודנט פלסטיני בן 19 מרמאללה, דברים אלה בפייסבוק: "[...] האינתיפאדה השלישית פרצה. מה שקורה לאל-אקצא הוא מה שקורה לאתרים הקדושים שלנו [...] אני לא מאמין שהעם שלנו ייכנע להשפלה. העם עתיד להתקומם" (Times of Israel, 3 באוקטובר 2015). למחרת חצה חלבי את המחסום המפריד בין מזרח ירושלים לעיירה הפלסטינית אבו דיס, עשה את דרכו לעיר העתיקה בירושלים, ולא הרחק משערי המתחם הקדוש דקר למוות שני יהודים דתיים בטרם נהרג בידי המשטרה. הרצח הכפול מצוטט לעתים קרובות כאירוע שהצית את אינתיפאדת הסכינים באוקטובר 2015. במבט רחב יותר, היה זה חלק מגל אלימות שנמשך שלוש שנים, שהחל בסתיו 2014 והתרכז באופן מובהק, הן פיזית והן אידאולוגית, סביב המתחם הקדוש בירושלים. עשרות ישראלים ומאות פלסטינים נהרגו ורבים נפצעו. בגל זה נצפתה אלימות מסוגים שונים, אם כי בעיקרה היא הייתה מסוג "הזאב הבודד", כלומר פלסטינים יחידים, ללא שיוך רשמי לארגון כלשהו, לרבות נערים ונערות צעירים שפעלו על דעת עצמם.

חלבי לא היה הצעיר הפלסטיני הראשון שדקר יהודים כנקמה על פעולות ישראל במתחם הקדוש. "אינתיפאדת הסכינים" הראשונה פרצה באוקטובר 1990 ברצח של שלושה אנשים שביצע עאמר אבו סירחאן, פלסטיני בן 19 מהגדה המערבית. אבו סירחאן ביקש לנקום על "טבח אל-אקצא" (אוקטובר 1990); הוא פתח בגל דקירות במהלך החלק האחרון של האינתיפאדה הראשונה, ועל כך

דבק בו הכינוי "מחולל מהפכת הסכינים" (מפג'ר ת'ורת אל-סכאכין, *Palinfo*, 15 באוקטובר 2011). למקרה זה היו מאפיינים דומים למקרה דקירתם למוות של שני יהודים בעיר העתיקה בירושלים 95 שנים קודם לכן, באירועי אפריל 1920, במהלך ההתפרצות הראשונה של אלימות פוליטית בין יהודים לערבים בפלסטין. מכאן שאירועי דקירה היו ממאפייני הסכסוך הישראלי-פלסטיני מראשיתו. בספרו "נשקם של החלשים" (*Weapons of the Weak*) הראה האנתרופולוג גיימס סקוט כיצד אלימות המונית בעוינות ובהתנגדות והנסמכת על שימוש בכלי הנשק הפשוטים ביותר – גם אם אינה מאורגנת וחסרת מטרה ברורה – עשויה להפוך כהרף עין לתנועת התנגדות סוחפת המונים (Scott, 1985).

בבוקר יומו הראשון של חודש הרמדאן בשנת 2021 מנעה משטרת ישראל באופן בלתי צפוי את הגישה של הציבור לרחבה שמחוץ לשער שכס, המכונה בערבית **באב אל-עאמווד** ובאנגלית "שער דמשק" (Damascus Gate). שער זה, מן התקופה העות'מאנית, הוא מן השערים המעוטרים ביותר בחומות המקיפות את העיר העתיקה של ירושלים ובו מתחילה הדרך הראשית של הפלסטינים למסגד אל-אקצא. במהלך השנים 2014–2017 נעשה השער לסמל אסלאמי-פלסטיני, שני בחשיבותו רק למסגד אל-אקצא, והתרחשו בו למעלה מתריסר מקרי דקירות וירי נגד שוטרים ישראלים. בתגובה התקינה ישראל מצלמות מעקב בשער והציבה לידו שלושה מגדלי שמירה מבוצרים המאוישים דרך קבע בשוטרי מג"ב הנושאים ציוד לחימה מלא. מובן שמצב זה רק מדגים את חולשת הריבונות הישראלית במזרח ירושלים, אשר אינה מקובלת על מרבית הפלסטינים בעיר, שהם הרוב המכריע של העוברים והשבים ברחבת שער שכס.

באופן מסורתי, במהלך הרמדאן משתרע שוק פתוח צבעוני ברחבת הכניסה לשער שכס והיא משמשת גם כמקום התכנסות. ההגבלות שהוטלו על אתר פלסטיני סמלי זה במהלך הרמדאן עוררו מחאה נרחבת. כבר בערב הקודם התעורר זעמו של הציבור הפלסטיני במזרח ירושלים עקב פרובוקציה קודמת: בערב היום הראשון של חודש הרמדאן (13 באפריל 2021) ניתקה משטרת ישראל את הרמקולים של מסגד אל-אקצא כדי למנוע הפרעה לנאום שנשא הרמטכ"ל בערב יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ברחבת הכותל הסמוכה. זו הייתה דוגמה אירונית למשמעות המושג "שיתוף תחרותי של אתרים דתיים".

במהלך השבועות הבאים הצטברו האירועים בירושלים לכדי הסלמה אלימה שפשטה ברחבי הארץ. הפגנות הפלסטינים בשער שכס נתקלו בתגובה תקיפה ולא פרופורציונלית מצד כוחות המשטרה, אשר רק עוררה עוד יותר את זעמם של הפלסטינים. יתר על כן, תקופה זו עמדה בצילה של תסבוכת משפטית בסוגיית פינוי משפחות פלסטיניות מבתיהן לטובת עמותות של מתנחלים יהודים בשכונת שיח' ג'ראח, כחלק מהניסיונות המתמשכים של מתנחלים דתיים-ציונים לייהד את מזרח ירושלים בתמיכת המדינה. עקב ההפגנות הוסרו מחסומי המשטרה משער שכס, אך אי-השקט המקומי כבר גאה לגל של מחאה פוליטית בכל הארץ, שבמרכזו סמלים דתיים-לאומיים.

המצב הוחמר לאחר שברשתות החברתיות התפרסמו סרטונים המתעדים תקריות אלימות בין ערבים ליהודים וצעדים אלימים שנקטה המשטרה. בתוך ימים ספורים התפשטה האלימות ליפו, עיר מעורבת יהודית-ערבית. מצעד יום ירושלים, המציין את ניצחונה של ישראל ב-1967, נקבע ליום 10 במאי והיה אמור לעבור בשער שכס וברובע המוסלמי ולהגיע אל רחבת הכותל המערבי – כל זאת כמפגן כוח של הציונות הדתית. חמאס, שכבר זעם על ביטול הבחירות למועצה המחוקקת

הפלסטינית שתוכננו להיערך ב-22 במאי 2021, ירה טילים לעבר ירושלים; בעשותו זאת הוא פיזר את המצעד ואילץ את המשתתפים לתפוס מחסה. תגובתה של ישראל על הירי של חמאס סימנה את תחילתו של סבב אלימות נוסף בין ישראל לעזה. שני הצדדים הציגו את עצמם כשומרי ירושלים: חמאס כינה את המבצע "חרב ירושלים" ואילו ישראל כינתה אותו "שומר החומות". בה בעת פרץ גל חסר תקדים של אלימות בין פלסטינים אזרחי ישראל ליהודים בערים מעורבות כמו לוד, רמלה, עכו וחיפה, ואף בנגב, בגליל ובמשולש. ההסלמה הורגשה גם בגדה המערבית. בסוף מאי, עם שוך גל האלימות, נמנו מאות הרוגים פלסטינים וכ-15 הרוגים ישראלים, ואלפי פצועים.¹

במרץ 2022 פרץ גל חדש של מעשי טרור מסוג "זאב בודד", ובו נהרגו 19 אזרחים ישראלים (ו-15 הפלסטינים שביצעו את המעשים). בתגובה על כך פתחה ישראל במבצע צבאי בגדה המערבית, ובמהלכו נהרגו עשרות פלסטינים, בהם העיתונאית הפלסטינית (ממזרח ירושלים) שירין אבו עקלה ושטר ימ"מ ישראלי. במהלך חודש אפריל, כאשר הרמדאן וחג הפסח חלו באותה העת, גברה המתוחות במידה רבה. בערב פסח, שחל באמצע אפריל, פרצו מהומות במתחם הקדוש. המהומות ניזונו מהאווירה הכללית ומהכרזתם של פעילים יהודים למען בית המקדש על כוונתם להקריב גדי במתחם הקדוש (כפי שהם מנסים לעשות בכל שנה ותמיד נחסמים בידי משטרת ישראל). המשטרה התעמתה עם הפלסטינים במתחם הקדוש, אך הפעם פעלה באיפוק ולכן האלימות ברחבה הקדושה ובשער שכם – שנותר פתוח הפעם – נותרה מקומית ולא התפתחה לכדי הסלמה כלל-ארצית.

במהלך המאה העשרים ואחת התרחבו תדיר מעגלי האלימות סביב ירושלים. לעומת העבר, שבו הם היו מוגבלים בעיקר לירושלמים ולפלסטינים בגדה המערבית, היום הם מתחוללים בכל הארץ. משתתפים בהם יהודים ופלסטינים, והם עלולים להשפיע על מהלכים פוליטיים אזוריים ובין-לאומיים.

לסכסוך היהודי-ערבי סיבות וגורמים רבים. מראשיתה התפתחה המתוחות הכללית לכדי אלימות במקומות הקדושים בירושלים במהלך מועדים דתיים. עקב כך פרצו גלים של אלימות בין שתי האוכלוסיות בכל הארץ וגרמו למאות נפגעים ולעיתים אף לאלפים (אם כוללים במניין את קורבנות אינתיפאדת אל-אקצא – האינתיפאדה השנייה – שפרצה סביב ההר הקדוש בירושלים). בין שמדובר בהצבת ספסל, פרגוד, גלאי מתכות או גדר, אפילו חפץ סתמי הופך לסמל המשקף טענות המביעות תחרות על שייכות, על ריבונות ועל שליטה.

לעיתים הפעולות של ישראל ושל הפלסטינים עשויות להשפיע על מהלך האירועים בירושלים, אך ברור שכל עוד יימשכו הסכסוך והכיבוש הישראלי, עלולה ירושלים – על הסמליות הדתית-לאומית שלה בעיני שתי המתחרות – להפוך שוב לזירת התפרצותו של גלי אלימות חדשים.

מקורות

¹ הנתונים כוללים את האירועים שהתחוללו בתוך ישראל ובגדה המערבית וכן את מבצע "שומר החומות".

- Aubin-Boltansky, Emma, 2007. *Pèlerinages et Nationalisme En Palestine: Prophètes, Héros et Ancêtres*. Paris: Editions de l'EHESS.
- Cohen, Hillel, 2015. *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*. Chicago: Brandeis University Press.
- Hayden, Robert M., Erdemir Aykan, Tuğba Tanyeri-Erdemir, Timothy D. Walker, Devika Rangachari, Manuel Aguilar-Moreno, Enrique Lopez-Hurtado, and Milica Bakić-Hayden, 2016. *Antagonistic Tolerance: Competitive Sharing of Religious Sites and Spaces*. London: Routledge.
- Landman, Shiri, 2010. "Barriers to Peace: Protected Values in the Israeli-Palestinian Conflict." In: Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), *Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict*. Jerusalem: The Jerusalem Institute for Israel Studies and the Konrad-Adenauer-Stiftung Israel, pp. 135-177.
- Luz, Nimrod, 2021. "Unholy Religious Encounters and the Development of Jerusalem's Urban Landscape: Between Particularism and Exceptionalism." In: Marian Burchardt and Maria Chiara Giorda (eds.), *Geographies of Encounter: The Rise and Fall of Multi-Religious Spaces*, London: Palgrave Macmillan, pp. 29-54.
- Scott, James C., 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Tzidkiyahu, Eran, 2021. *From the Margins to the Center: Religious-Nationalism in the Israeli-Palestinian Conflict: A Comparative Approach*. PhD thesis, Paris: Institut d'études politiques.